

Full sysselsättning kräver jämställdhet

Sammanfattande inledning

Full sysselsättning kräver jämställdhet, men det är inte mycket som händer. År 2005 var sysselsättningsgraden 5,3 procentenheter lägre för kvinnor än för män, år 2011 var den 5,4 procentenheter lägre. Kvinnor som har jobb arbetar dessutom sex timmar mindre i veckan än män.

Bristen på jämställdhet i arbetslivet slår inte bara mot kvinnors ekonomi, pension och ersättning från trygghetssystemen. Det är också ett allvarligt hot mot finansieringen av välfärden. Det här är några av problemen:

Kvinnor har lägre lön än män. Den genomsnittliga månadslönen vid heltidsarbete för kvinnor var år 2010 drygt 25 000 kronor och för män cirka 30 000 kronor. Och eftersom många kvinnor deltid arbetar har de i praktiken ännu lägre inkomster än män.

Fler kvinnor än män arbetar deltid. År 2009 arbetade en miljon anställda deltid och av dem var 77 procent kvinnor. Över hälften av kvinnorna i LO-yrken arbetar deltid och bara var femte av dem har en heltidsanställning i botten. Det pekar på att endast ett fåtal självmant har valt att tillfälligt gå ner i arbetstid.

Fler kvinnor än män arbetar kvällar och helger. De flesta av LO-kvinnorna arbetar inom servicesektorn där arbetstiden ofta är förlagd till kvällar och helger.

Fler kvinnor än män är tidsbegränsat anställda. Hela 23 procent av kvinnorna i arbetaryrken har en tidsbegränsad anställning. Det ökar risken för återkommande perioder av arbetslöshet.

Den dåliga jämställdheten i arbetslivet kan i hög grad förklaras av det främst är kvinnor som utför det obetalda omsorgsarbetet inom familjen. Under förra året tog kvinnorna ut hela 76 procent av föräldraledigheten, 64 procent av alla dagar med vård av sjukt barn och 73 procent av dagarna för vård av svårt sjuk anhörig.

För att uppnå full sysselsättning krävs det snabba förändringar som ger fler kvinnor möjlighet att arbeta – och att arbeta heltid. Inför den kommande kongressen presenterar LO:s styrelse en rad konkreta förslag för ökad jämställdhet på arbetsmarknaden:

- LO och medlemsförbunden ska arbeta solidariskt för att via avtal reglera anställdas rätt till heltid.
- Barnomsorgens öppettider måste anpassas till den förändrade arbetsmarknaden där allt fler, framför allt kvinnor, arbetar obekvämt arbetstid på kvällar och helger.
- Föräldraledigheten bör tredelas och som ett första steg bör minst fyra månader vara bundna till pappan respektive mamman. Det uppmuntrar ett jämställt deltagande i arbetslivet, med ökad sysselsättningsgrad och fler arbetade timmar för kvinnor.
- Tillgången till äldreomsorg måste säkerställas så att anhöriga inte tvingas gå ner i arbetstid för att ta hand om sina äldre släktingar.

Sysselsättningsgrad

Sverige har i en internationell jämförelse hög sysselsättning bland kvinnor. Men skillnaden mellan Sverige och flera andra europeiska länder är i dag mindre än för 20 år sedan. Kvinnors sysselsättningsgrad är högre i Island, Norge, Schweiz och Nederländerna.¹ I Sverige var sysselsättningsgraden för kvinnor 5,4 procentenheter lägre än för män år 2011.²

Om kvinnor haft samma sysselsättningsgrad som män skulle cirka 150 000 fler kvinnor vara sysselsatta.

Överenskommen arbetstid

En annan viktig parameter som tydliggör bristen på jämställdhet i arbetslivet är skillnaden i arbetstid för kvinnor respektive män. Den överenskomna arbetstiden visar stora och bestående skillnader mellan män och kvinnor. Differensen i hela riket är ungefär fem timmar i veckan till kvinnornas nackdel, vilket i huvudsak beror på en större andel deltidsarbetande.

Skillnaden i faktiskt arbetad tid i hela riket är sex timmar per vecka och alltså något större. Den minskade visserligen mellan åren 1987 till 2000 från drygt åtta timmar per vecka till ungefär sex timmar men sedan dess har utvecklingen stått stilla.³ Det finns ingen statistik över faktiskt arbetad tid på länsnivå.

Deltidsarbete

Det är stor skillnad på graden av deltidsarbete mellan kvinnor och män. En miljon anställda arbetade deltid år 2009 och av dessa var 77 procent kvinnor. Bland kvinnorna i LO-yrken arbetar över 50 procent deltid. Av dessa har bara var femte en heltidsanställning i botten, vilket indikerar att endast ett fåtal tillfälligt har gått ner i arbetstid med stöd av föräldraledighetslagen. Det finns ingen offentligt tillgänglig statistik över deltidsarbete på länsnivå.

Det är viktigt att arbetslivet är anpassat efter individernas behov. Därför finns det lagstadgade möjligheter att gå ned i arbetstid för att exempelvis vara föräldraledig och studera. Men det stora problemet är inte bristande möjlighet att få arbeta deltid, utan att det saknas heltidsanställningar inom traditionella kvinnoyrken.

Förutom faktorer som studier, vård av barn och nedsatt arbetsförmåga uppger ungefär en av tre i LO-yrken att deltiden beror på att de inte kan få heltid i den verksamhet där de arbetar. Motsvarande andel inom tjänstemannakollektivet är en av tio.⁴ Långvarigt deltidsarbete får

¹ Eurostat, Employment rate by sex, age group 15-64.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsiem010&language=en>

² SCB, Befolkningen 15-74 år (AKU) efter län, arbetskraftstillhörighet och kön. År 2005-2011.

<http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/Visavar.asp?yp=tansss&xu=C9233001&huvudtabell=NAKUBefolkningLAR&deltabell=L1&deltabellnamn=Befolkningen+15%2D74+%E5r+%28AKU%29+efter+l%E4n%2C+arbetskraftstillh%F6righet+och+k%F6n%2E+%C5r&omradekod=AM&omradetext=Arbetsmarknad&preskat=O&innehall=NAKUBefolkRegionAnd&starttid=2005&stopptid=2011&ProdId=AM0401&fromSok=&Fromwhere=S&lang=1&langub=1>

³ SCB, Arbetskraftsprognos 2009.

⁴ LO, arbetstider år 2009.

stora ekonomiska konsekvenser för den enskilde såsom lägre livsinkomst, sämre pension och sämre ersättning från trygghetssystemen.

På vissa områden skiljer sig kvinnors anställningsformer och arbetstider från mäns på ett sätt som kan anses motverka fler arbetade timmar. Exempel på detta är att kvinnor oftare är tidsbegränsat anställda samt arbetar i större utsträckning kvällar och helger. Dessa faktorer är särskilt tydliga då det gäller kvinnor i LO-yrken. Bland kvinnor i arbetaryrken har 23 procent tidsbegränsade anställningar jämfört med 16 procent av männen. Tidsbegränsade anställningar ökar risken för återkommande perioder av arbetslöshet vilket påverkar sysselsättningsgraden negativt.

På den könsuppdelade arbetsmarknaden arbetar dessutom merparten av LO-kvinnorna inom privat och offentlig service där arbetstiden i stor utsträckning är förlagd till kvällar och helger. Det behöver i och för sig inte innebära lägre sysselsättningsgrad men samhällets organisering och kvarlevande könsmonster leder till ökad risk för att kvinnor tvingas acceptera deltid som ett sätt att hantera de negativa konsekvenserna av den obekväma arbetstiden.

Löneskillnader

I hela Sverige var den genomsnittliga månadslönen vid heltidsarbete för samtliga kvinnor år 2010 drygt 25 000 kronor och för män cirka 30 000 kronor.⁵ Skillnaden mellan kvinnor och män är större bland arbetare än bland tjänstemän. Eftersom många kvinnor deltidsarbetar har de i realiteten väsentligt lägre inkomster än män.

Omsorgsarbetet i familjen

Fördelningen av betalt och obetalt arbete mellan kvinnor och män återskapar och konserverar könsmonster. Det tenderar därför fortfarande att ses som ”naturligt” att män i högre grad tar ansvar för arbetet på marknaden och kvinnor för omsorgs- och hushållsarbetet i hemmet. Utvecklingen mot ett mer jämställt arbetsliv går långsamt och står ibland till och med still. Den rådande oförmågan och oviljan att bättre organisera arbetet i kvinnodominerade sektorer utifrån heltidsnormen låser fast onödigt många i deltidarbete.

Omsorgsarbetet i familjen – barn

Kvinnors arbetstidsmonster har i hög grad sin förklaring i en ojämn fördelning inom familjen vad gäller obetalt omsorgsarbete och betalt arbete på marknaden. Detta avspeglar sig exempelvis i uttaget av föräldraförsäkring. 1974 använde män mindre än en procent av dagarna i föräldraförsäkringen. År 2011 betalades cirka 24 procent av dagarna ut till män och 76 procent till kvinnor.⁶

Andelen heltidsarbetande kvinnor minskar kraftigt efter föräldraledighet. Framförallt minskar heltidsarbetandet bland tjänstemän. Det blir en minskning även för arbetarkvinnor, dock från redan låga nivåer. Manliga arbetares arbetstid påverkas inte nämnvärt av föräldraledighet medan manliga tjänstemän går ner i arbetstid i viss utsträckning.

⁵ LO, Lönerapport 2011.

⁶ Försäkringskassan ”Årsstatistik för föräldrapenning. Procentuell fördelning av uttagna nettodagar” läns- och kommunnivå mellan 1999-2011.

<http://statistik.forsakringskassan.se/portal/page/portal/intstat/bof/ffs/fplankom>

Även uttaget av den tillfälliga föräldrapenningen (vård av sjukt barn) är mycket ojämnt. Ungefär två tredjedelar, 64 procent, av VAB-dagarna togs 2011 ut av kvinnor och endast en dryg tredjedel, 36 procent, av män.⁷

Välfärdstjänsternas räckvidd och kvalitet påverkar kvinnors möjlighet till arbete. En studie från IFAU som undersöker arbetslösa småbarnsföräldrars möjlighet att hitta arbete visar att sannolikheten att få ett arbete ökar för kvinnor när de har tillgång till barnomsorg.⁸ Att barnomsorgen många gånger beskärs för barn till arbetslösa och sjuka är därför problematiskt. Eftersom privat och offentlig service, som är kvinnodominerade sektorer, i stor utsträckning kräver arbete på kvällar, nätter och helger har förskolans öppettider stor betydelse för kvinnors sysselsättningsgrad och arbetade timmar.

Omsorgsarbete i familjen – äldre

Även samhällets omsorg om de äldre uppvisar brister i omfattning och kvalitet. Under de senaste 25 åren är det allt fler äldre som får delar av sitt hjälpbehov tillgodosett av anhöriga och vänner, vilket innebär en informalisering av vård- och omsorgsarbetet. Under 2011 tog kvinnorna ut 73 procent av dagarna för vård av svårt sjuk anhörig, medan männen bara tog ut 27 procent.⁹

Länder som investerar kraftfullt i offentligt finansierad omsorg för äldre har en högre sysselsättningsgrad i synnerhet bland kvinnor i åldersgruppen 55–64 år. Utvecklingen inom äldreomsorgen är i det avseendet en väckarklocka. Möjligheterna att köpa privata tjänster för att kompensera för de försämrade förutsättningarna för en bra hemtjänst, har underlättat för dem som har råd medan äldre utan den möjligheten får förlita sig på hjälp från anhöriga. En sådan informalisering av vård- och omsorgsarbete slår hårt mot många kvinnor och utgör ett hot mot en hög och ökad sysselsättningsgrad och fler arbetade timmar.

Slutsatser

Heltid ska vara en rättighet

Rätt till heltid är en prioriterad fråga för LO. Deltidsnormen i många kvinnodominerade yrken har inlåsningseffekter som ger färre arbetade timmar, lägre livsinkomst och därmed lägre pension. Arbetsgivarnas intresse av flexibel arbetskraft har tillsammans med efterfrågan på deltid samverkat till att vissa verksamheter huvudsakligen organiseras kring deltidanställningar.

Det är i första hand parternas ansvar att reglera villkoren på arbetsmarknaden, men det är också i samhällets intresse att komma till rätta med den ofrivilliga deltiden. Finansieringen av välfärdssystemen och socialförsäkringarna skulle stärkas om fler arbetade heltid. Politiskt beslutade och offentligt finansierade verksamheter har ett särskilt ansvar eftersom förutsättningarna där riskerar att fungera normgivande för kvinnors arbetsvillkor. När

⁷ Försäkringskassan "Antal mottagare som fått ersättning, antal barn och antal nettodagar med fördelning efter län" mellan 1999-2011.

http://statistik.forsakringskassan.se/portal/page/portal/intstat/bof/ffs/tfp/offstat_vab/vab_offstat2

⁸ IFAU (2010).

⁹ Försäkringskassan "Antal försäkrade som fått närståendepenning, antal vårdade/sjuka och antal nettodagar med fördelning efter län (försäkringskassa)" riks- och länsnivå mellan 1999-2011.

http://statistik.forsakringskassan.se/portal/page/portal/intstat/sjf/narpen/narpen_offstat1

kommuner och större företag bestämmer sig för att i första hand erbjuda heltidstjänster får det positiva konsekvenser.

- LO ska med kraft verka för rätten till heltid. LO och medlemsförbunden ska i solidarisk samverkan arbeta för att avtalsreglera anställdas rätt till heltid.

Utvecklad samhällsservice

Deltidsarbetet beror i många fall på bristande förutsättningar att arbeta heltid. Många småbarnsföräldrar som har schemalagt arbete på kvällar och helger kan inte gå upp i arbetstid på grund av begränsade öppettider i förskolan. Trycket på anhöriga att ta ett större ansvar för den äldreomsorg som tidigare varit ett självklart offentligt åtagande har ökat, vilket också kan förklara varför många, främst kvinnor, går ner i arbetstid. Det undergräver jämställdheten och förutsättningarna för heltidsarbete.

- Barnomsorgens öppettider måste anpassas till den förändrade arbetsmarknaden där allt fler, framför allt kvinnor, arbetar obekvämt arbetstid.
- Tillgången till äldreomsorg måste säkerställas så att anhöriga inte tvingas gå ner i arbetstid för att ta hand om sina äldre släktingar.

Jämnare uttag av föräldraledigheten

Ett jämnare uttag av föräldraledighet möjliggör ökad sysselsättningsgrad och fler arbetade timmar för kvinnor. Det skulle också stärka ett mer jämställt deltagande i arbetslivet. I dag kan arbetsgivare uppfatta det som rationellt att premiera manliga anställda eftersom förväntningen är att de i mindre utsträckning är frånvarande på grund av föräldraledighet och vård av barn. Om det förhållandet kan brytas gynnas kvinnors position på arbetsmarknaden.

- Stärk ett mer jämställt deltagande i arbetslivet genom en tredelning av föräldraledigheten. Som ett första steg bör föräldraförsäkringens icke överlåtbara månader snarast utökas med ytterligare två månader till sammanlagt fyra.